

СЕМАНТЫЧНЫЯ ФУНКЦЫІ МАРКЁРАЎ КАТЭГАРЫЧНАЙ
ВЕРАГОДНАСЦІ

Мадальнасць верагоднасці выступае самастойным макрополем з разнастайнай сістэмай моўных сродкаў, якія выкарыстоўваюцца моўцай для ацэнкі паўнаты ведаў аб прапазіцыі. Макрополе верагоднасці змяшчае палі праблематычнай, простаай, катэгарычнай верагоднасці. Размежаванне паміж палямі ажыццяўляецца на аснове кагнітыўных, логіка-семантычных і прагматычных прыкмет. Аб'ект даследавання – эксплікатары катэгарычнай верагоднасці, мэта – вызначэнне іх семантычных функцый.

Фактычным матэрыялам паслужылі 100 беларускіх і англійскіх публіцыстычных рэцэнзій на мастацкія кнігі, 100 навуковых рэцэнзій на манаграфіі па лінгвістыцы на дзвюх мовах, 100 беларускіх і англійскіх апавяданняў сучасных пісьменнікаў. Агульны аб'ём прааналізаваных выказванняў – 23 243.

Поле катэгарычнай верагоднасці з'ўляецца цэнтраванай прасторай з ядром, што фарміруюць мадальныя словы, словаспалучэнні і словазлучэнні з семантыкай ўпэўненасці. Ядзерную перыферыю складаюць выказванні з мадальнымі прэдыкатамі ведання, упэўненасці, акцэнтавання, відавочнасці. Ускосную (перыферыйную) зону поля ўтвараюць мадальныя дзеясловы ў другаснай функцыі. Перыферыю складаць таксама выказванні, у якіх верагоднасць накладваецца на іншыя мадальныя значэнні (магчымасць, неабходнасць).

Семантычныя функцыі маркёраў катэгарычнай верагоднасці непасрэдна абумоўлены іх лексічным значэннем, якое рэалізуецца ў канкрэтным камунікатыўным акце. У адпаведнасці з іх семантыкай мэтазгодна вылучыць наступныя семантычныя функцыі:

- *ацэнка прапазіцыі як безальтэрнатыўнай;*
- *маніфестацыя ўпэўненага дапушчэння;*
- *акцэнтацыя фактуальнасці;*
- *выражэнне пацвярджэння;*
- *эксплікацыя відавочнасці, нарматыўнасці.*

Функцыі ацэнкі прапазіцыі як безальтэрнатыўнай і маніфестацыі ўпэўненага дапушчэння з'яўляюцца агульнымі для эксплікатараў катэгарычнай верагоднасці. Першая заключаецца ў адсутнасці магчымасці іншых варыянтаў стану спраў: ацэнка *P* як адзінага дапушчальнага варыянта развіцця сітуацыі з выключэннем магчымасці не *P*. Другая ўказвае на ўпэўненасць, адсутнасць сумненняў у іх семантыцы.

Акцэнтацыя фактуальнасці накіравана на падкрэсліванне сапраўднасці прапазіцыі і актуалізавана ў маркёрах *вядома, зразумела, напраўду, на самой справе, насампраўдзе, насамрэч, праўда, сапраўды, actually, be well-known, indeed, in fact, in truth, know, really, true*.

Функцыя выражэння пацвярджэння ўказвае на згоду адрасата з варыянтам развіцця сітуацыі. Дадзеная функцыя рэалізуецца эксплікатарамі *безумоўна, вядома, канечне, certainly, evidently, of course*.

Функцыя нарматыўнасці адлюстроўвае адпаведнасць прапазіцыі ўяўленню адрасанта аб нармальным стане спраў і рэпрэзентуецца маркёрамі *вядома, зразумела, канечне, натуральна, certainly, clearly, naturally, of course, surely*.

Функцыя відавочнасці маніфестуе праявы сітуацыі, якія магчыма непасрэдна назіраць. Эксплікатары *відавочна, канечне, яўна, become clear, become obvious, clearly, evidently, obviously, of course* рэалізуюць дадзеную функцыю.

Пералічаныя функцыі могуць сумяшчацца, пэўным чынам узаемадзейнічаючы ў канкрэтным выказванні. На іх накладваюцца прагматычныя задачы, у выніку чаго фарміруецца своеасаблівы семантыка-прагматычны комплекс функцый. Прагматычнасць – неад’емны кампанент семантыкі верагоднасці, бо ўсе яе паказчыкі складаюць цэласную сістэму камунікатыўна значных сродкаў, якія ўдзельнічаюць у фарміраванні ілакутыўнай сілы выказвання.

Маркёры верагоднасці служаць дасягненню самых разнастайных ілакутыўных мэтаў, прычым часта адна і тая ж адзінка ў розных сітуацыях можа рэалізаваць дыяметральна супрацьлеглыя інтэнцыі. Гэта сведчыць аб функцыянальнай амбівалентнасці эксплікатараў верагоднасці.

Вядучымі прагматычнымі функцыямі маркёраў катэгарычнай верагоднасці, што вынікаюць з іх семантыкі, выступаюць наступныя.

1. *Безапеляцыйнасць успрымання інфармацыі адрасатам*

Яе сутнасць заключаецца ў адсутнасці магчымасці нязгоды адрасата з пунктам гледжання адрасанта, ліквідацыі яго права на ўласнае прадстаўленне аб прадмеце маўлення. Дадзеная функцыя з’яўляецца агульнай для ўсіх маркёраў катэгарычнай верагоднасці, паколькі яны ўтрымліваюць семы безальтэрнатыўнасці, упэўненасці: *Героі рамана Людмілы Рублеўскай, бясспрэчна, фантазія, але ў іх словах часта больш праўды, чым у тым, што мы «расчыхваем» у нашай штодзённасці* (Ж. Капушта, публіцыстычная рэцэнзія); *The monograph is surely the first attempt to contrast these languages* ‘Гэтая манаграфія, безумоўна, першая спроба супрацьпаставіць гэтыя мовы’ (М. Morgan, навуковая рэцэнзія); *Бацькі марылі пра светлую будучыню адзінага сына, пра тое, каб сын стаў вялікім чалавекам, і, канечне, пра працяг роду* (П. Якуць, апавяданне).

2. *Павышэнне катэгарычнасці*

Катэгарычнасць выказвання звязана з уздзеяннем на адрасата. Высокая ступень катэгарычнасці праяўляецца ў тых выпадках, калі адрасант імкнецца навязаць сваю пазіцыю адрасату. Павышэнне катэгарычнасці пры выка-

рыстанні маркёраў верагоднасці ўзнікае як вынік актуалізацыі семы ‘безальтэрнатыўнасць’. На думку лінгвістаў, пры змене ступені катэгарычнасці выказвання разам з іншымі сродкамі могуць выкарыстоўвацца мадальныя словы (Шмелева 1984; Стексова 1992). Лексемы *без сумнення, безумоўна, бяспрэчна, вядома, несумненна, канечне, certainly, for sure, no doubt, of course, undoubtedly* спрыяюць узмацненню катэгарычнасці выказвання ў трох жанрах: *Вершы спадарыні Ірыны, безумоўна, шчырыя, без трагічнага заломвання рук, без драматычных поз герайні* (Н. Грышчук, публіцыстычная рэцэнзія); *Бяспрэчна, больш беларускімі выглядаюць гаворкі беларусаў-мігрантаў, якія прыбылі з паўночных рэгіёнаў Беларусі пасля 1945 г., у параўнанні з маўленнем аўтахтоннага насельніцтва* (І. У. Будзько, навуковая рэцэнзія); *Of course, it was a little more difficult for him* ‘Канечне, яму было крыху цяжэй’ (Н. Есег, апавяданне).

3. Самааўтарызацыя

Накіравана на эксплікацыю індывідуалізму адрасанта, незалежнасці яго сужэнняў. Маркёры *ведаю, перакананы, я ўпэўнены, I know, I'm sure* выконваюць дадзеную функцыю ў публіцыстычных і мастацкіх тэкстах: *Я ўпэўнена, яшчэ адзін крок – і проста вадаспадам хлыне з вачэй!* (Т. Будовіч-Барадуля, публіцыстычная рэцэнзія). *I'm sure you'll find a job that you'll like* ‘Я ўпэўнены, што вы знойдзеце працу, якая вам спадабаецца’ (L. Vulut, апавяданне). Маніфестацыя аўтарытарнай аўтарскай пазіцыі, якая часта ўзмацняецца асабістым займеннікам *я*, не характэрна для навуковых тэкстаў.

Такім чынам, эксплікатары катэгарычнай верагоднасці рэалізуюць 6 семантычных функцый. Функцыі ацэнкі прапазіцыі як безальтэрнатыўнай і маніфестацыі ўпэўненага дапушчэння выступаюць агульнымі для ўсіх паказчыкаў. Раскрыццё семантычнага патэнцыялу з’яўляецца неабходным крокам для ўстанаўлення прагматычных функцый, паколькі прагматычная інфармацыя, якую нясуць паказчыкі верагоднасці, абумоўлена семантыкай і грунтуецца на кампанентах, што ўваходзяць у іх значэнне.